

### ГНОСЕОЛОГІЧНА КОНЦЕПТУАЛІЗАЦІЯ ФОРМУВАННЯ ЦІННІСНОГО УНІВЕРСУМУ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦЯ

Стаття присвячена філософсько-правовому дискурсу гносеологічної концептуалізації формування ціннісного універсуму військовослужбовця. Акцентовано увагу на тому, що події, які відбуваються в Україні впродовж кількох останніх років, питання національної безпеки для нашої держави є надзвичайно актуальними. Відзначено, що кожен військовослужбовець повинен мати світогляд, сформований на засадах гуманізму, патріотизму, відповідальності за доручену справу. Це далеко не повний перелік рис, якими він повинен володіти, однак це ті основні характеристики, які впливатимуть на якість несення ним служби із захисту своєї держави і її громадян. Саме ці три риси, на нашу думку, є стрижневими для подальшого розвитку військовослужбовця як особистості й закладають підвалини для формування його ціннісного універсуму.

**Ключові слова:** гносеологія, аксіологія, людина, ціннісний універсум, військовослужбовець, національна безпека, філософія права.

Стаття посвящена філософсько-правовому дискурсу гносеологіческой концептуалізації формування цінностного універсума воєннослужащего. Акцентовано внимание на том, что события, которые происходят в Украине в течение нескольких последних лет, подтверждают, что вопрос национальной безопасности для нашего государства является чрезвычайно актуальными. Отмечено, что каждый воєннослужащий должен иметь мировоззрение, сформированное на основе гуманизма, патриотизма, ответственности за порученное дело. Это далеко не полный перечень качеств, которыми он должен обладать, однако это те основные характеристики, которые будут влиять на качество несения им службы по защите своего государства и его граждан. Именно эти три черты, по нашему мнению, являются стержневыми для дальнейшего развития воєннослужащего как личности и закладывают основы для формирования его цінностного універсума.

**Ключевые слова:** гносеология, аксиология, человек, ценностный універсум, воєннослужащий, национальная безопасность, философия права.

The article is devoted to the philosophical and legal discourse epistemological conceptualization of formation of the valuable universe soldier. Paid attention to the fact that the events taking place in Ukraine over the past few years, confirm that the issue of national security for our country is extremely relevant. It is noted that each soldier should have a world view formed on the basis of humanism, patriotism and responsibility for their work. This is not a complete list of the qualities that he should have, but these are the main characteristics that will affect the quality of their objection to the service for the protection of the state and its citizens. These three features, in our opinion, are crucial for the further development of the soldier as an individual, and lay the foundation for the formation of his universe of values.

**Key words:** epistemology, axiology, man, universe of values, military, national security, philosophy of law.

**Вступ.** Поряд із численними здобутками людства у сфері взаємовідносин між людьми, всезагальним усвідомленням необхідності утвердження цінностей гуманізму, демократії й громадянського суспільства сьогодні існує й ряд проблем, які становлять загрозу як окремій людині, так і цілим народам і державам. Це так звані глобальні проблеми людства, які зачіпають усі народи без винятку, а вберегтися від них стає щоразу важче. Сюди можемо віднести проблему подолання бідності, екологічні проблеми, епідемії й пандемії різноманітних хвороб, а також загрози, які несуть одна одній держави, – загрози національній безпеці. Якщо для подолання економічних, екологічних і медичних проблем людству необхідно об'єднатись, то для усунення загроз національній безпеці кожен народ, кожна держава повинна працювати лише на себе. Всі ми були свідками швидкого захоплення півострова Крим,

© КУРИСЬ В.З. – аспірант кафедри теорії та історії держави і права, конституційного та міжнародного права (Львівський державний університет внутрішніх справ)

значних територій Донецької й Луганської областей, численних спроб створити «народні республіки» на теренах інших південно-східних областей України. Ці події показали повну неготовність нашої держави до виявлення, попередження й ліквідації злочинних формувань, які посягають на національну безпеку України. Звичайно, це не вина однієї чи кількох людей, які керують певним відомством чи галуззю, а наслідок тривалої антиукраїнської, антинародної політики загалом. Саме тому сьогодні Україні вкрай необхідні комплексні напрацювання у сфері національної безпеки, які було б можливо впровадити на практиці з огляду на існуючий політичний стан суспільства й реалії життя населення.

Якщо сьогодні вимоги до рівня освіти, професійної підготовки, практичних навичок військовослужбовців чітко сформульовані й прописані у відповідних нормативно-правових актах, то питання, пов'язані зі світоглядом військовослужбовця, досліджені вкрай мало й описово. А з урахуванням подій в Україні останніх трьох років, коли наша держава зіткнулася зі збройною агресією іноземної держави й внутрішніми сепаратистськими проявами на значній території держави, саме ціннісна складова особистості військовослужбовця відігравала важливу роль в ескалації цього конфлікту. Тобто більше питань викликав внутрішній світ військовослужбовця, його моральні цінності й психологічна готовність до захисту своєї держави, власне, зі зброєю в руках.

**Результати дослідження.** Теоретичною основою написання статті стали наукові доробки таких вчених, дослідників, як В.В. Башук [1], В.С. Бліхар [1], В.А. Ліпкан [2], О.А. Масленко [3], В.С. Молдавчук [4], С.М. Скурхін [5], Г.І. Фінін [6], С.С. Чеботарьов [7] й ін.

**Метою статті** є філософсько-правове дослідження гносеологічної концептуалізації формування ціннісного універсуму військовослужбовця.

**Постановка завдання.** Усі загрози національній безпеці можна поділити на дві великих групи: зовнішні й внутрішні, тобто ті, які виходять від іноземних держав, і ті, що виникають і існують всередині країни.

До зовнішніх загроз національній безпеці можемо віднести:

- посягання на територіальну цілісність, державний суверенітет України із боку інших держав;
- спроби іноземних держав втрутитися у внутрішні справи України незалежно від того, до якої сфери діяльності вони належать;
- військові конфлікти, які відбуваються поруч із кордонами нашої держави в сусідніх із Україною країнах;
- розвідувальна діяльність іноземних спецслужб;
- значні масштаби поширення міжнародного тероризму, зростання кількості злочинів, вчинених проти миру й безпеки людства;
- контрабанда діяльності по ввезенню на територію України зброї, наркотичних засобів, радіоактивних речовин;
- прояви сепаратизму, спроби порушення територіальної цілісності держави шляхом утворення автономій;
- нелегальна міграція населення;
- низький рівень забезпечення Збройних Сил України (далі – ЗСУ), Служби безпеки України (далі – СБУ), Міністерства внутрішніх справ (далі – МВС) зброєю й іншими спеціальними засобами, які необхідні для виконання покладених на них завдань, відсутність соціальних гарантій для військовослужбовців, ветеранів ЗСУ;
- незавершеність у питаннях облаштування лінії державного кордону України.

Внутрішні загрози несуть не меншу небезпеку, ніж зовнішні, оскільки вони сприяють руйнуванню країни із середини. Тому боротьба із ними також повинна бути продуманою, чітко спланованою й систематичною. До внутрішніх загроз національній безпеці можна віднести:

- порушення владними органами й посадовими особами прав і свобод людини й громадянина;
- загроза проявів екстремізму й сепаратизму;
- нездатність окремих ланок механізму держави виявляти й оперативно усувати ті загрози, які впливають на національну безпеку;
- зниження економічних показників;
- призупинення або закриття дослідницьких програм у стратегічно важливих напрямках;
- наявність великого зовнішнього боргу держави;
- неефективна антимонопольна політика;
- збільшення іноземного капіталу в економіці України;
- надання із боку влади переваги особистим інтересам над загальнодержавними;
- неефективна державна політика в соціальній сфері;
- тривала демографічна криза;
- відсутність населення так званого «середнього класу»;
- низький рівень духовної й моральної культури;
- збільшення кількості дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування;
- відставання в розвитку науково-технічної сфери;

- вплив населення працездатного віку й висококваліфікованих кадрів закордон;
- нерациональне використання природних ресурсів;
- численні антропогенні порушення, які можуть призвести до виникнення надзвичайних ситуацій;
- відсутність чіткого контролю за ввезенням на територію України хімічних речовин, генетично модифікованих організмів, які мають шкідливий вплив на здоров'я людей, тварин і довкілля;
- застарілість фонду житлово-комунального господарства;
- відсутність сучасних засобів і методик роботи при утилізації небезпечних відходів;
- численні випадки порушення права на доступ до інформації;
- пропагування в засобах масової інформації насильства, порнографії, можливостей легкої наживи, культу сили, грошей і влади;
- маніпуляції суспільною свідомістю через розміщення в засобах масової інформації упереджених суджень, виклад матеріалу із вигідних певним колам позицій, замовчування одних і широке висвітлення інших фактів.

Отже, така велика кількість загроз, які сьогодні посягають на національну безпеку, зумовлює необхідність створення дієвої системи захисту від них. Із збільшенням кількості загроз національній безпеці кожна держава повинна виробити власний механізм боротьби із такими посяганнями, який би відповідав вимогам часу й був ефективним на конкретній території. Першим кроком на цьому шляху має стати створення системи національної безпеки [1, с. 37–39].

Система забезпечення національної безпеки повинна охоплювати сукупність методів із визначення національних інтересів, їх пріоритетності на конкретному етапі розвитку суспільства й держави; можливість швидкого аналізу загроз, що виникають, вибору шляхів їх усунення й способів недопущення повторної появи.

Жодна система не може виникнути на порожньому місці, в її основі має бути певна ідеологія, сукупність певних принципів, які формують спрямування даної системи. Не є винятком із цього правила й система забезпечення національної безпеки. На нашу думку, підґрунтям, основою, на якій повинна постати дана система, є сукупність таких принципів: усвідомлена необхідність взаємної відповідальності людини, суспільства й держави; врахування інтересів людини, суспільства й держави при формуванні векторів внутрішньої й зовнішньої політики; неухильне дотримання принципів законності й гуманізму, їх домінування при виборі стратегії боротьби із загрозами національній безпеці; взаємозв'язок національної й міжнародної систем безпеки.

Взаємна відповідальність людини, суспільства й держави є ознакою громадянського суспільства й правової держави. Однак вона має не лише декларуватись у нормативних актах, а й діяти на практиці. Громадяни змалку мають виховуватись у дусі любові й поваги до своєї батьківщини, а в подальшому – спрямовувати свої зусилля на покращення власного добробуту й добробуту країни. Найпростішим прикладом взаємної відповідальності є правослухняна поведінка із боку людини й гарантія дотримання прав і свобод людини, її безпеки із боку суспільства й держави. Людина усвідомлено поводитиметься правослухняно за умови гарантування їй державою належного соціально-економічного й політичного рівня життя. Усвідомлена взаємна відповідальність сформується й діятиме «на практиці» за умови співпадіння цілей людини, суспільства й держави.

Люди, які керують державою, при обранні, формуванні й використанні тих чи інших векторів внутрішньої й зовнішньої політики повинні дотримуватись принципу рівноваги інтересів людини, суспільства й держави. Адже якщо інтереси певних груп населення нівелюватимуться постійно, то це викликатиме обурення в суспільстві й може призвести до певних проявів агресії із боку людей. Що, в свою чергу, створюватиме загрозу національній безпеці. Врахування інтересів людей при виборі вектора в політиці матиме наслідком підвищення рівня життя населення, сприяння в досягненні їхніх цілей, бажань; людина почуватиметься потрібною державі, відчуватиме власну роль у політичному житті держави. Безпосереднім наслідком стане її правослухняна поведінка.

Під час боротьби із вже існуючими загрозами національній безпеці, незалежно від стадії проведення робіт у цій сфері – від визначення виду загрози до закінчення операції з її знешкодження – всі дії повинні здійснюватись із неухильним дотриманням принципів законності й гуманізму як основних принципів права. «Принцип гуманізму – один із найважливіших ціннісних характеристик цивілізованого суспільства, який визнає благо людини, її право на свободу, щастя, виявлення своїх здібностей критерієм прогресивності соціальних інститутів. Засади гуманізму ... розкривають одну із найважливіших ціннісних характеристик права. Право закріплює й реально гарантує природні й невід'ємні права й свободи кожної людини: право на життя, здоров'я, особисту свободу й безпеку, право на охорону своєї честі й гідності, захист від несанкціонованого втручання у сферу особистого життя й інші права» [7, с. 206]. Утверджуючи принцип гуманізму, ми визнаємо цінність і унікальність кожної людини, її важливість для держави незалежно від статі, віку, віросповідання, рівня освіти й т. д.

Попри значні успіхи у сфері забезпечення безпеки, сьогодні жодна із держав не може самостійно впоратись із усіма загрозами національній безпеці. Глобалізаційні процеси сприяють міграції населення, стиранню чітких етнічних ознак, занепаду традиційних людських цінностей – все це негативно

впливає й на рівень безпеки. За таких умов об'єднання зусиль для збереження національної й міжнародної безпеки є вкрай актуальним і необхідним. Адже це забезпечить можливість обміну досвідом, мобільність і залучення додаткових сил у боротьбі із загрозами національній безпеці.

Саме на таких принципах і має бути сформована система національної безпеки. Суб'єктом забезпечення національної безпеки України має стати її народ загалом і кожен громадянин зокрема. Період поширення аморальних явищ у суспільстві, який спостерігаємо сьогодні, сприяє придушенню індивідуальності, знищенню в людей стійких поглядів і переконань щодо моральності чи аморальності певних явищ і фактів, вихованню пасивних людей, які не здатні протистояти труднощам. Для українського суспільства стали характерними негативні явища, які значно послаблюють наші можливості в цій сфері. Так, до цієї групи можна віднести:

- неефективну державну політику, що проявляється в затягуванні реформ, їх невідповідності реальним економічним і соціальним потребам переважної більшості населення;

- пасивність більшої частини населення, яка стосується майже всіх сфер життєдіяльності людини. Вона стала результатом неефективної політики держави, недотримання основних прав і свобод людини й громадянина, непрозорості, а подекуди й злочинної діяльності державних установ і органів;

- залучення до громадської діяльності незначної частини населення. Сьогодні дуже мало людей є членами громадських організацій, метою яких є: 1) контроль за діяльністю державних органів; 2) недопущення порушення, захист і відновлення прав і інтересів громадян; 3) підвищення рівня правової культури населення; 4) волонтерська діяльність з підтримки учасників АТО, дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування, інвалідів і престарілих;

- низький рівень морально-етичних цінностей більшої частини населення й відсутність цінностей, які б слугували базою для об'єднання людей. Для створення власної системи цінностей людини необхідно постійно розвиватися, вдосконалювати свої вміння й навички відповідно до вимог часу, щоб адекватно сприймати нововведення й, опираючись на власну систему морально-етичних норм, прийняти або не прийняти його;

- поліетнічність і полікультурність населення України, що проявляється в дещо відмінному ставленні до тих чи інших явищ і понять, пріоритетному значенні різних цінностей.

Для того, щоб подолати ці негативні явища в українському суспільстві, перш за все необхідним є проведення державної політики, яка була б спрямована на підвищення соціально-економічного рівня життя населення й патріотичне виховання дітей і молоді. Люди повинні усвідомити важливість своєї діяльності для забезпечення національної безпеки, а відповідно, й своєї безпеки й безпеки своєї сім'ї.

Світогляд людини є поєднанням зовнішніх і внутрішніх умов її життя. До зовнішніх впливів можемо віднести вплив суспільства, держави на формування світогляду людини, а до внутрішніх – спадковість і сімейне виховання. Однак часто людина може стати особистістю незалежно від життєвих обставин – цілеспрямованою, стійкою у своїх переконаннях і поглядах людиною, яка може протистояти труднощам, що виникають у різних сферах її життя. Це можна зробити завдяки самодисципліні, самоаналізу й самовихованню. Жоден елемент цієї тріади не може існувати без інших двох. Самодисципліна сприяє виробленню навичок вчиняти саме так, а не інакше в певних ситуаціях, які часто повторюються. Це, зокрема, стосується поведінки в громадських місцях, стилю спілкування із людьми, дотримання правил дорожнього руху й ін. Самоаналіз допомагає людині щоразу розглядати, аналізувати свої вчинки й поведінку, а також поведінку інших членів спільноти, суспільства, даючи моральну оцінку певним діям, вчинкам, підтримуючи їх або ж засуджуючи, приймаючи або не приймаючи певні моделі поведінки. Самовиховання сприяє всесторонньому розвитку особистості, надає спрямованості діяльності людини, активізує її. Людина, ставлячи перед собою певну мету, свідомо обирає шляхи й методи, якими планує її досягати. Те, наскільки вони будуть моральними чи аморальними, залежить від самої людини, її поглядів, переконань, загального рівня культури й правосвідомості.

Безперечно кожен військовослужбовець повинен мати світогляд, сформований на засадах гуманізму, патріотизму, відповідальності за доручену справу. Це далеко не повний перелік рис, якими він повинен володіти, однак це ті основні характеристики, які впливатимуть на якість несення ним служби із захисту своєї держави і її громадян. Саме ці три риси, на нашу думку, є стрижневими для подальшого розвитку військовослужбовця як особистості й закладають підвалини для формування його ціннісного універсуму.

Ціннісний універсум військовослужбовця – це сукупність тих норм і цінностей, що формують мету його діяльності шляхом спрямованості потреб і інтересів, яких він усвідомлено дотримується в щоденній поведінці. Процес формування ціннісного універсуму є складним і тривалим, адже військовослужбовець має бути готовим до обмежень, які накладає служба, мати добре фізичне й стійке психічне здоров'я, що забезпечить успішне виконання бойових завдань. Зрозуміло, що людина, яка не брала участі в бойових діях, не може повністю усвідомити ситуацію в зоні конфлікту, однак саме військовослужбовець повинен уміти максимально адаптовуватися до реалій на таких територіях. Основний акцент необхідно робити на психологічній адаптації, вихованню тих рис особистості, які стануть необхідними в критичних ситуаціях. «Серед завдань морально-психологічного забезпечення

під час адаптації військовослужбовців до несення бойової служби важливу роль відіграє прийняття своєчасних і дієвих заходів щодо нарощування потенціалу моральних, психологічних і фізичних сил особового складу. Мова йде про створення умов морально-психологічної адаптації, організацію відпочинку й дозвілля, безперервне забезпечення особового складу всім необхідним для життєдіяльності й виконання службових завдань» [3, с. 197]. Пройшовши процес адаптації, військовослужбовець буде готовим до виконання бойових завдань у складних умовах.

**Висновки.** Розшарування суспільства, яке ми сьогодні спостерігаємо, сприяє значному зниженню можливостей для досягнення поставленої мети представників непривілейованих груп. Подолати цю проблему можна просвітницьким шляхом – читанням книг, переглядом науково-популярних фільмів, прослуховуванням спеціальних лекцій, відвідуванням музеїв і виставок. Такі дії сприятимуть усвідомленню цінності й унікальності кожної людини, незалежно від кольору шкіри, її расової й етнічної приналежності, а також визнанню за людиною права на особисту думку, яка іноді буває відмінною від думки більшості.

Вказані гуманістичні проблеми для військовослужбовців, на нашу думку, можна подолати шляхом: просвітницької роботи серед особового складу збройних сил; побудови певних навчальних програм таким чином, щоб особистий досвід військовослужбовців сприймався ними як можливість розуміти глобальні гуманістичні проблеми; виховувати особистість не як виключно споживача вже існуючих норм, а як творця нових соціальних норм, які викликані вимогами часу.

Виконання запропонованих пропозицій сприятиме утвердженню у військовослужбовців: усвідомлення себе як людини, яка здатна аналізувати ситуацію, що склалася, на основі аналізу обирати свою позицію; розуміння поняття мобільності; адаптивності як відповіді на зміни, що викликані розвитком суспільства.

Отже, спроба згрупувати проблеми, пов'язані із становленням ціннісного універсуму військовослужбовця, має на меті виділити лише основні й найбільш актуальні проблеми, з якими вони сьогодні стикаються й які на психологічному рівні впливають на якість їхньої служби. Така класифікація, на нашу думку, зробить можливим пошук шляхів для утвердження у свідомості військовослужбовця тих морально-етичних цінностей, які є необхідними для успішного виконання обов'язку із захисту держави і її громадян з огляду на існуючі загрози національній безпеці.

#### Список використаних джерел:

1. Бліхар В.С. Національна безпека держави в умовах формування громадянського суспільства : Монографія / В.С. Бліхар, В.В. Башук. – Львів: Ліґа-прес, 2015. – 300 с.
2. Ліпкан В.А. Національна і міжнародна безпека в визначеннях та поняттях / В.А. Ліпкан, О.С. Ліпкан, О.О. Яковенко. – К.: Текст, 2006. – 256 с.
3. Масленко О.А. Сутність і зміст морально-психологічного забезпечення під час адаптації військовослужбовців / О.А. Масленко // Педагогічний альманах. – 2009. – Вип. 4. – С. 192–198.
4. Молдавчук В.С. Виховна робота з особовим складом, її зміст та перспективи у період реформування внутрішніх військ МВС України / В.С. Молдавчук // Честь і закон. – 2004. – № 2. – С. 41–49.
5. Скуріхін С.М. Особливості правової соціалізації військовослужбовців Збройних Сил України / С.М. Скуріхін // Юридична наука. – 2013. – № 8. – С. 108–115.
6. Фінін Г.І. Специфіка формування світогляду майбутніх військових фахівців в умовах глобальної деідеологізації / Г.І. Фінін // Вісник національного університету «Юридична академія України імені Ярослава Мудрого». – № 1 (28). – 2016. – С. 27–35.
7. Чеботарьов С.С. Гуманізм як принцип права України / С.С. Чеботарьов // Актуальні проблеми держави і права. – Вип. 65. – 2012. – С. 205–210.